

DEĞERLER VE TOPLUMSAL YAPIDA SOSYAL DEĞERLERİN YERİ

Values and Position of Social Values in Social Structure

Mehmet YAZICI¹

ÖZET

Değer/değerler, felsefenin ve sosyal bilimlerin kullandığı temel kavramlardan biridir. Bundan dolayı, değerler ile ilgili geniş bir literatür mevcuttur. Değerler konusundaki literatürün oluşmasında katkısı olan sosyal bilimlerden biri de sosyolojidir. Sosyoloji kaynaklarında değerler, sosyal hayatı açıklamak için kullanılan temel kavramlardan biridir. Bu tespitten hareketle makalede, önce değerlerin tanımı, sınıflandırılması, özellikleri, işlevleri ve kaynakları daha sonra, toplumsal yapı ve değerler, değerler, kurum, norm ve toplumsal kontrolle ilişkisi ele alınmıştır. Çalışmanın amacı, toplumsal yapının oluşmasında, varlığını sürdürmesinde ve sosyal değişimde değerlerin yerini ve önemini saptamaktır. Literatür taraması esas alınarak yapılan analiz ve değerlendirmelerde, toplumsal hayatı mümkün kılan insanın “sosyal olma” özelliği ile “toplumsal bilincin” insan doğasıyla açıklanabileceği sonucuna varılmıştır. Toplumsal hayatın içinde yaşadığı toplumsal yapının ise kültür, değerler, yargılar, kurumlar ve davranışlardan meydana geldiği saptanmıştır. Ayrıca, her toplumsal yapının biri mevcut olanı koruma amacıyla olan normlar ve toplumsal kontrol, diğeri ise, toplumsal yapıda değişim isteğini yansıtan bireysel farklılıklar ve beklentiler olmak üzere iki farklı baskının etkisi altında olduğu tespit edilmiştir. Bu faktörlerin etkisinin ve sonuçlarının toplumun “değerlere bağlılık düzeyine” göre değiştiği ortaya konmuştur. Böylece, toplumsal yapıda sosyal değerlerin belirleyici bir rol üstlendiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Değerler, toplumsal yapı, kültür, yargılar, kurumlar, davranışlar, normlar ve toplumsal kontrol.

ABSTRACT

Value is one of the fundamental concepts which is used by philosophy and social sciences. Therefore, there is a wide extend literature about values. One of the social sciences which contribute existing literature about values is sociology. Values are one of the basic concepts that are used for explaining social life in resources of sociology. Thus, at first, definition, stratification, features, functions and resources of values, and then social structure and values, the relationship between culture, foundation, norm, social control and the values are dealt in this article. The aim of this study is to understand the importance and position of values in the social change, in consisting of social structure and in keeping the values alive. Through all analyzes and assessments which are based on literature review, it was understood that the feature of “being social” of human and “social consciousness” can be explained by human nature. Also, it was stated that social structure is consist of culture, values, judgments, foundations and behaviors. In addition, it was made firm that each social structure is under the influence of two different oppressions as one is norms and social control that is aimed to the available and the other is individual differences and expectations that reflect the demand of changing in social structure. Through this study, it was understood that the effects and results of these factors change according to “loyalty level to values” of society. Thus, this article claims that social values have an determiner role in a social structure.

Key Words: Values, social structure, culture, judgments, institutions, behaviors, norms and social control.

A- DEĞER KAVRAMI VE DEĞERLER

Değer ve değerler; hem felsefede hem de başta sosyoloji, psikoloji ve antropoloji olmak üzere diğer sosyal bilimler literatüründe sıkça tartışılan konulardan biridir. Değerler, üzerinde çok durulan bir konu olmasına rağmen henüz kavramsal olarak yeterince açıklığa kavuşturulmuş değildir (Anar, 1983:8; Dilmaç, 2002). Değerlerle ilgili tartışmalar; değerlerin tanımı, kaynağı,

¹ Yrd. Doç. Dr. Bingöl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi BİNGÖL e mail: yazici44@gmail.com.

relativ mi yoksa mutlak mı oldukları, önem sırası, kim tarafından ve nasıl korunması gerektiği, birey ve toplum yaşamı için önemi ve nihayetinde bireylere değerlerin öğretilmesi, benimsetilmesi ve içselleştirmeleri amacıyla izlenecek doğru metodun hangisi olduğu vb. konularda devam etmektedir. Buna rağmen, yapılan bir araştırmaya göre Milli Eğitim Sistemimizde tarihsel süreç içerisinde değerlerin öğretim programlarında yeterince yer almadığı sonucuna varılmıştır (Yaşaroğlu, 2013).

Sosyal bilimlerin sosyal değerlere ilgisi, “birçok sosyal bilimcinin değerlerin insan davranışını açıklamada temel bir öneme sahip olarak görmelerinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca, değerlerin, araştırmacılara hem birey, hem de grup düzeyinde bilgi sağlayabilen bir kavram olması da söz konusu ilginin nedenleri arasında sayılabilir (Feather, 1975; Zavalloni, 1980). Değerler konusu kuramsal yönden olduğu kadar hızla değişen dünya içinde yerini arayan toplumumuzu yakından ilgilendirmesi açısından da önem taşımaktadır. Sosyo-ekonomik gelişmelerin kaçınılmaz sonucu (ve, kimi zaman da, aracı) olarak ortaya çıkan yeni toplumsal düzenlemelerin bu türden düzenlemelerle uyumlu olmasıyla yakından ilişkilidir. Bu uygunluk sorunu, toplumsal siyasaların başarı için toplumun iyi tanınmasını, dolayısıyla da değerlerin ayrıntılı bir biçimde incelenmesini gerekli kılmaktadır.” (Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000: 60). Bu gerekliliğin bir sonucu olarak “değerler, bireylere olduğu kadar, toplumsal sisteme de mal edilmiştir. Değerler, bireysel değerler, tutumlar, tercihler ve inançlar çerçevesinde ele alındığı kadar, toplumsal değerler, toplumsal normlar çerçevesinde de ele alınmıştır.” (Anar, 1983: 9).

Sosyoloji ise, bir taraftan ilgilendiği olguları (sosyal ilişki, norm, kurum, grup vb.) tanımlamada ve açıklamada değerleri de kullanırken, diğer taraftan değerlerin betimlenmesini, meydana geliş biçimlerini, toplumsal olgu, kuram ve süreçlerle olan etkileşimlerini, tipolojilerini ve bu tiplerin teşkil ettikleri çeşitli sistemleri, belirli somut durumlarda rastlanan değer çatışmalarını incelemeyi kendine görev haline getirmiştir (Anar, 1983: 8).

1. Değerlerin Tanımı

Sosyal bilimler literatüründe değerlerin farklı yönlerini ön plana çıkaran çeşitli tanımları yer almaktadır. Yaygın tanımlardan birine göre değerler, arzu edilen, kişilerin hayatlarına kılavuzluk eden, önem dereceleri farklı, durum ötesi hedeflerdir (Kluckhohn, 1951; Rokeach, 1973; Schwartz, 1992, Akt. Mehmedoğlu, 2007: 799). Tanyol (1960), değerleri sosyal ahlak kavramı içinde ele almaktadır. Değerlerin ahlaki davranış bağlamında yapılan bir tanımda ise değer; bir kimsenin çeşitli insanları, insanlara ait nitelikleri, istek ve niyetleri, davranışları değerlendirirken başvurduğu bir ölçüt olarak vurgulanmaktadır (Güngör, 2010: 28).

“Değer nedir? Değer hükmü bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğunu belirten ifade ise, o halde değer de bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğu hakkındaki inançtır.” (Güngör, 2010: 27).

Değerlerin psikolojik boyutunu ön plana çıkaran tanımlarda da değerler, hayatımızın gayeleri, hatta başkasının da hayatının gayesi olmasını istediğimiz şeyler (Güngör, 2010: 84) ve bireylerin kendileri de dâhil olmak üzere diğer insanları ve olayları nitelendirmek, eylemlerini seçmek ve meşrulaştırmak için kullandıkları ölçütlerdir (Schwartz, 1992: 1).

Diğer alanlarda olduğu gibi sosyolojide de sosyal değerler en çok tartışılan konulardan biridir. Hatta, “sosyologlar arasında belki de hiçbir konu, değerler kadar tartışmalara yol açmamıştır.” (Fichter, 2006: 165). Psikoloji, felsefe ve ahlaktan farklı olarak sosyolojide nesnelere “doğal değeri veya bunlara herhangi bir birey tarafından atfedilen özel, kişisel değerlendirmeler ile doğrudan doğruya ilgilenilmemektedir.” (Fichter, 2006: 166-167). Sosyoloji kaynaklarında sosyal hayatı açıklamak için kullanılan temel kavramlardan biri olan değerler (Erdoğan, 1989: 54); sosyolojik olarak grup veya toplumun, kişilerin, örüntülerin, hedeflerin ve diğer sosyokültürel nesnelere önemliliği üzerindeki değerlendirmelere dayanan ölçütlere göre tanımlanır (Fichter, 2006: 166). Inkeles’in belirttiği gibi sosyologlar ve antropologlar tarafında yapılan birçok tanımda

değer teriminin kesin bir sonucu veya gayeyi ifade eden ve sosyal ilişkilerin hedefini gösteren bir kavram olduğu noktasında birleştiği görülmektedir (Erdoğan, 1989: 55). Sosyologlara göre “değer, belli bir kişinin veya grubun, bilinen belli eylem ve davranış seçenekleri arasından açıkça veya kapalı biçimde tercih edileni ifade eden bir kavramdır.” (Güvenç, 1976: 29-30).

Değerlerin sosyolojik yönünü vurgulayan bir tanımda, değer kavramı daha ayrıntılı bir biçimde şöyle ortaya konmaktadır: Değer, bir sosyal grubun veya toplumun kendi varlık, birlik, işleyiş ve devamını sağlamak için üyelerinin çoğunluğu tarafından doğru ve gerekli oldukları kabul ve tasdik edilen, onların ortak duygu, düşünce, amaç ve çıkarını yansıtan genelleştirilmiş temel ahlaki ilke veya inançlardır (Erdoğan, 1976: 115, Kızılçelik ve Ejder, 1992: 99). Diğer bir tanımda ise değerler, bir kişinin veya sosyal grubun kabul ettiği standartlar, inançlar ya da moral ilkeler olarak ifade edilmektedir (Collins, 1991: 1694). Bu tanımlardan değerlerin; bireylere hayatlarında yol gösteren, hem toplumların ayırt edilmesini hem de toplumun/toplumların kaynaşmasını “sağlayan pekiştirici ve kuşatıcı” (Avcı, 2007: 21) ilkeler ve inançlar olduğu anlaşılmaktadır.

Sosyal değerler, “neyin doğru, neyin yanlış, neyin iyi, neyin kötü, neyin güzel, neyin çirkin, neyin adil olduğu konusunda genel yargılara varma olanağı tanırlar. Toplum yaşamında hemen her şey, bu değerlere göre algılanır. Böylelikle bireyler yaşamın anlamını öğrenirler.” (Güven, 1999: 163). Bundan dolayı, tutumları toplumsal değerlerle tanımlamak gerektiği gibi; toplumsal değerleri de, karşıt olarak, tutumlar, kişisel tercih ve güdülerle tanımlamak gereği ortaya çıkmaktadır (Anar, 1983: 10).

Özetle; sosyal değerler, bir gruba ya da topluma üye olan bireylerin ortak duygu ve düşüncelerini yansıtan genelleşmiş ahlaki inançlardır. Değerler bireylerin düşünce, tutum ve davranışlarında bir ölçüt olarak ortaya çıkar.

2. Değerlerin Sınıflandırılması

Sosyoloji ve psikoloji ile ilgili literatürde, değerlerin farklı tanımları yapıldığı gibi farklı sınıflandırmaları da yapılmıştır. M. Rokeach (1973), değerleri “Gaye/amaç değerler” (Terminal Values) ve “Vasıta/araç değerler” (Instrumental Values) olarak ikiye ayırmaktadır. Güngör’ün Rokeach’ten aktardığına göre, vasıta değerler “gaye değerlerin elde edilmesi yolunda gerekli görülen vasıtaları temsil ederler. Rokeach’ten örnek verecek olursak, “eşitlik”, “aile güvenliği”, “kendine saygı”, “sosyal itibar” birer gaye-değerdir. Bunların yanında “nezaket”, “sorumluluk”, “zeka” birer vasıta-değer teşkil eder.” (Güngör, 2010: 85; “Amaç ve araç değerler” için ayrıca bkz. Aydın, 2011: 40).

Değerleri, bir grubun üyelerinin kabul ve tasdik ettiği genelleştirilmiş inançlar olarak tanımlayan Lenski ve Lenski’ye göre ise değerler iki grup olarak sınıflandırılabilir: Pragmatik ve ideal değerler. Pragmatik değerler, bir grup veya toplumu meydana getiren üyelerin sosyal hayatlarını sürdürebilmek için birbirine muhtaç oldukları inancından kaynaklanan, hem ferdin hem grubun faydalanması esasına dayanan, uygulanma şansları veya imkanları “ideal değerler” den daha fazla olan; çalışkan olmak, birbirinin malına, canına ve ırzına tecavüz etmemek, güven verici olmak gibi ahlaki inançlardır. İdeal değerler ise, “kendini sevdiğin gibi başkasını da sev”, “bütün insanlar kardeşler” gibi gerçek hayatta uygulanabilme şansları pragmatik değerlerden daha az, gerçekten çok hayali ve ideal beklentilere dayalı olan inançlar anlamına gelmektedir (Erdoğan, 1989: 55).

Güngör (2010: 84- 85), Spranger’den ve daha sonra ondan ilham alarak “Study of Values” adlı geniş bir çalışma yapan Allport, Venan ve Lindzey (1960)’den sonra değerleri; Estetik, Teorik (veya ilmi), İktisadi, Siyasi, Sosyal ve Dini olmak üzere altı gruba ayırmanın adet olduğunu ve kendisinin de bu sıralamaya ahlaki değerleri eklediğini belirtmektedir. Schwartz (1994: 22) ise, kullandığı Schwartz Değerler Envanteri’nde (Schwartz Value Inventory-SVI), değerleri; Güç (Power), Başarı (Achievement), Hazcılık (Hedonism), Uyarım (Stimulation), Özyönelim (Self-direction), Evrenselcilik (Universalism), İyilikseverlik (Benevolence), Geleneksellik (Tradition), Uyma (Conformity), Güvenlik (Security) olmak üzere on grupta sınıflandırmıştır.

Değerler konusunda sürdürülen tartışmalardan biri de değerlerin önem sırasıdır. Fichter (2006: 170), bir değerın sıralamadaki yerinin o değerin geçerli olduğu toplumdaki yaygınlığına ve atfedilen öneme bağlı olduğunu savunmaktadır. Ona göre, “en yüksek sosyal değere sahip davranış örüntüsü, aynı zamanda en geniş ölçüde uyulan ve üzerinde en çok sosyal baskı yapılan değerdir.”

3. Değerlerin Özellikleri

Değerler kavramı, değerlerin tanımı ve sınıflandırmalarıyla ilgili açıklamalar verdikten sonra, değerlerin toplumsal yapıdaki yerlerinin daha iyi anlaşılması için, sosyal bilimcilerin ilgilendiği değerlerin özelliklerini Fichter (2006: 167) şöyle sıralamaktadır:

a) Değerler paylaşılırlar; kişilerin çoğunluğu değerler üzerinde uzlaşmıştır. Herhangi bir bireyin yargısına bağlı değildir.

b) Değerler ciddiye alınırlar; kişiler bu değerleri, ortak refahın korunması ve sosyal gereksinimlerin karşılanması ile birlikte görür.

c) Değerler coşkularla birlikte bulunur; kişiler yüce değerler için özveride bulunur, dövüşür ve hatta ölürlür.

d) Değerler soyutlanırlar; kişiler arası oydaşma ve uzlaşma gerektirdiği için kavramsal olarak diğer değerli nesnelere soyutlanabilir.

e) Değerler toplumsaldır; bireyin dışındadır ve toplumun baskısı özelliklerine sahiptirler. Birey, toplumsal olan değerleri içinde doğduğu toplumda hazır bulur; toplumsallaşma sürecinde değerleri öğrenir, benimsenir, uygulamaya katılır ve bir sonraki kuşağa aktarmaktadır. “Kısacası toplumsallaşma süreciyle bireylere, toplumun temel değerleri, normları, örf, adet ve teamülleri öğretilmektedir.” (Güven, 1999: 163). Birey, bu değerlerle eğitildiği için de genellikle bireyin kararları toplumun değerlerine uygun düşmektedir. Toplumda, değerleri öğrenemeyen bireyler “deli” olarak nitelendirilirken, değerleri benimsemeyen ve uygulamaya katılmayanlar ise cezalandırılmaktadır.

f) Sosyal değerler süreklidir; değerlerin kuşaktan kuşağa aktarılması aile, okul, arkadaş çevresi, meslek ve iş örgütü ve kitle iletişim araçları ile sağlanmaktadır. Bu araçlarla toplumlar, gruplar ve kurumlar pek çok sosyal değeri bünyesinde taşır, geliştirir ve yeni kuşaklara aktarırlar.

g) Değerler dil ve sembollerle aktarılır; bir toplumun konuştuğu dil ve ortak sembolleri o toplumdaki grupların ve kurumların ortak değerlerini hem yansıtır hem de yaşatır. Örneğin şan, şeref, gibi kelimeler ile evlilik sürecinde yapılan törenler sosyal değerleri yansıtır.

h) Değerler değışime açıktır; Felsefede, değerler konusunda yapılan en önemli tartışmalarda cevabı aranan soru, değerlerin relativliği ya da mutlaklığı sorusudur. Değerlerin değışmediğini savunan görüşlere karşılık, değerlerin relativliğini savunan görüşlere göre, “mademki farklı toplumlar ve çağlar aynı ‘değer’den başka başka şeyler anlıyor veya aynı ‘şeye’ bazen ‘iyi’ deyip herkesçe yapılmasını bekliyor, bazen da ‘kötü’ deyip yasaklıyor, değışmez bir değer yoktur.” (Kuçuradi, 1971: 19). Kuşdil ve Kağıtçıbaşı’nın aktardığına göre, Rokeach (1973) ve Williams (1979) de değerlerin değışime açık yapılar olduklarını; özellikle de, zaman içinde ortaya çıkan gereksinimleri karşılamak için değer önceliklerin değıştiğini belirtmektedirler (Akt. Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000: 60).

Değerlerin değışime açık olduğu görüşlerine karşılık bazı değerlerin evrensel olduğu, hangi çağda olursa olsun, her kültürde bir takım değerlerin var olduğu görüşü de ileri sürülmektedir. Fichter’e göre, “sosyal bilimciler değışmeyen ve mutlak değerleri incelemesler. Bunlar daha çok filozof, teolog ve etikçilerin analiz konusudur.” (Fichter, 2006: 167). “Üniversal bir ahlak sisteminin bulunması için çalışan bazı filozoflar kültür farklılaşmalarının yanlış anlaşılması gerektiğini özellikle belirtmeye çalışmışlardır. Mesela ahlak sistemlerinin ne kadar farklı olduğunu göstermek için ilk defa antropolojik malumattan faydalanan Locke (1690) yine de ahlak ilminin kurulabileceğine inanıyordu. Çünkü kültürlerin “çeşitliliği” veya “farklılık”larıyla kültür değerlerinin “rölativizm”i ayrı şeylerdir. Locke ahlak sistemleri ne kadar farklı olsa da ahlakın rölativ olmadığını, her kültürde müşterek üniversal değerlerin bulunabileceğini söyledi. Yine farklılık üzerinde çok durulduğu halde bir ahlak ilminin kurulabileceğine inanan filozoflardan biri de H.

Spencer (1892)'dir." (Güngör, 2010: 21). Güvenç (1994: 102), antropologların son zamanlara kadar toplumların ideal davranışlarıyla ilgilendiklerini belirttikten sonra, "Mademki kültürün idealleştirilmiş değerleri vardır; onlar da simgesel, düşünsel işlev ve süreçlerin evrenselliğini gösteren benzerliklerde bulunması gerekir" sonucuna varmaktadır.

i) Değerler anlam veren standartlar, inançlar ya da ahlaki ilkelerdir; "Değerler, kültür ve topluma anlam ve önem veren ölçütlerdir." (Fichter, 2006: 167).

j) Değerler; davranışların, insanların ve olayların seçilmesini veya değişimini yönlendiren standartlardır; Schwartz ve Bilsky (1987)'nin çeşitli kuramcılarının üzerinde uzlaştıkları özelliklerden yola çıkarak yaptıkları değerler betimlemelerinde ulaştıkları tespitlerden biri değerlerin, davranışların, insanların ve olayların seçilmesini ya da değişimini yönlendiren standartlar olarak işlev gördükleridir (Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000: 60). Değerler, bu işleviyle sosyal algıyı ve değişimin yönünü etkilemektedir.

Yukarıda özellikleri verilen sosyal değerleri örf ve adetler olarak ele alan Aytaç (2002: 183)'a göre ise, sosyal değerlerin üç temel niteliği vardır: a) Devamlılık özelliğine sahiptirler. b) Akla ve mantığa uyma mecburiyetleri yoktur. c) İnsanları kendilerine uymaya zorlayıcı bir nitelik taşırlar.

4. Değerlerin Fonksiyonları (İşlevleri)

Fonksiyon (işlev), sosyolojide herhangi bir sosyal olgunun, bütün içinde yerine getirdiği görev ya da bir sitemdeki diğer birimler (sosyal, kültürel, kişilik) için bir birimin (kurum vb.) işleyişi ya da varlığının sonuçlarıdır (Aydın, 2011: 41; Kızılcılık ve Erjem, 1992: 168).

Bu çalışmada; sosyal değerlerin fonksiyonları, değerlerin, toplumsal kurumlarda yerine getirdikleri görevler ve kurumların işleyişine etkileri merkeze alınmıştır. Değerlerin, bu özel alanla ilgili fonksiyonlarının bütün içinde daha iyi anlaşılabilmesi için genel fonksiyonlarının da vurgulanması gerekmektedir. Değerlerin genel fonksiyonu ise, "bütün beşeri olayların gerçekleşmesinde belirleyici olmak" şeklinde formüle edilmektedir. Siyasi, dini, ahlaki, estetik, bilimsel, ekonomik, sosyal, ailevi vb. alanlardaki bütün beşeri olaylar bir değere dayanırlar (Aydın, 2011: 41).

Eylemler için bir hedef oldukları kadar sonucu değerlendirmeye yarayan değerler her şeyden önce bir ölçek görevini yerine getirirler. Yani değerler eylemin başında, sürecin bizzat içinde ve sonunda yer alırlar. Çünkü bu, insanın bilinç dünyasında ve vicdanında başlayan bir etki biçimidir (Aydın, 2011: 41). Bu çerçevede değerlerin bazı görevleri şöyle sıralanabilir:

a) Değerler, yargılamada birer araç olarak kullanılır. İnsan, grup ve kategorilerin toplumsal önemlerini ölçme, toplumda çeşitli tabakalaşmaları betimleme, bireye, çevresindekilerin gözünde hangi yeri işgal etmekte olduğunu öğretir.

b) Kişilerin dikkatini istenen, yararlı ve önemli görülen kültür nesnelere üzerinde odaklaştırırlar.

c) Toplumda ideal düşünme ve davranma yollarını gösterirler.

d) Sosyal rollerin sevilmesinde ve gerçekleştirilmesinde rehberlik ederler.

e) Toplum düzenini sağlama ve sürdürme bakımından bir sosyal kontrol ve baskı araçları görevini yerine getirirler.

f) Dayanışma araçları olarak devreye girerler (Anar, 1983: 13; Fichter, 1990: 139).

g) İnsanları ve olayları nitelendirmek, eylemleri seçmek ve meşrulaştırmak ölçütü olarak kullanılırlar (Schwartz, 1992: 1).

Sosyal değerlerin bu görevlerinden, onların en önemli fonksiyonlarının toplumsal dayanışmayı sağlamak olduğu anlaşılmaktadır. Bundan dolayı, sosyal değerlerin işlevleri en etkili şekilde toplumların çözülme ve bunalım dönemlerinde ortaya çıkar. Bu süreçte, sosyal dayanışmayı öneren ailenin, dayanışmanın, dostluğun, arkadaşlığın önemini vurgulayan değerler daha çok önem kazanır. Bu tespitten hareketle değerlerin toplumsal yapıdaki özellikleri ve işlevleri şöyle bir örnekle somutlaştırılabilir: Bir binanın yapımında kullanılan demir, kum, kireç gibi malzemeleri bir arada tutan çimento ne kadar gerekli ve önemli ise toplumsal kurumların anlaşılmasında,

işleyişinde ve varlığını sürdürmesinde sosyal değerler o kadar gerekli ve önemlidir (Yazıcı, 2013: 1002). Örneğin iyilik, doğruluk, şefkat, sadakat, vefa gibi manevi değerlere saygı toplumsal yapının ve sosyal ilişkilerin temel bağlarıdır. Bu ve benzeri manevi değerler toplumsal hayatta yaşamayı anlamlı kılar.

5. Değerlerin Kaynakları

Sosyal değerlerin çıkış noktası ve ana kaynağı insan doğasıdır. İnsan doğası, aynı zamanda, değerlerin de önemli bir bileşeni olduğu toplumsal hayatın ve toplumsal değişim isteğinin de esas kaynağıdır.

Batıda, bir felsefi antropoloji sorunsalı olarak ele alınan “insan doğası” konusunda yapılan tartışmalar, “normal antropoloji” olarak kabul edilen yaklaşımın doğmasına kaynaklık etmiştir. Bu yaklaşım, “Doğa’yı somut gereksinimleri karşılayan, kullanılabilir bir dünya olarak alımlayan insanla (Lévy-Bruhl’un ‘ilkel insanı: Prelojik insan), doğayı formalize edilmiş kuramsal sorunsallar bağlamında alımlayan insanı (modern insan), örtüşmeyen iki kategori olarak birbirinden ayırır (Yavuz, 1992: 75). Fakat, Lévi-Strauss, bu ayırma karşı çıkar ve ilkel yerine yaban dediği toplumlarda da insanın, Doğa’yı somut ve pratik gereksinimlerin karşılanması bağlamında alımladığı kadar, formalize edilmiş (bilimsel) sorunsallar kadar geçerli olan zihinsel sistemler bağlamında da alımladığını savunur. Lévi-Strauss’e göre bu sistemler, insan zihninin temelli ve değişmez yapısını imleyen sistemlerdir (Yavuz, 1992: 76). Lévi-Strauss’un bu tespitleri, İbn Haldûn’un toplumsal hayatın gerekliliğini açıklamak için dile getirdiği, “İnsan için içtimaî hayat yaşamak tabî bir ihtiyaç” (İbni Haldun, 1954: 106) olduğu ilkesinin zihinsel temellendirmesi niteliğindedir. “Bu bağlamda İbn Haldûn, filozofların “İnsan bi’t-tab‘ medenîdir” sözündeki “medenî” kelimesini “ictima/toplum” ve “bi’t-tab‘” ifadesini ise “zaruri/zorunlu” kelimeleriyle açıklamaktadır.” (Türker, 2006: 39).

İnsan zihninin değişmez yapısının sonucu olarak, insanın toplum hayatı yaşamasının bir zorunluluk olduğu anlaşılmaktadır. Bu zorunluluk, insanın korunma içgüdüsüne bağlı olarak güvenlik veya yaşamını sürdürme çabası ve tüm ihtiyaçlarını tek başına karşılayamamasından kaynaklanan iş bölümü ve karşılıklı yardımlaşma (Lipson, 1986: 34) ile birleşmesi neticesinde, ilk insandan itibaren toplum hayatı yaşanmaktadır.

Toplum hayatının en temel özelliklerinden biri kültür üretmesidir. “Kültür üzerine kafa yoran ve akıl yürüten sosyolog veya teorisyenler onu ‘Bir milletin maddi ve manevi değerleri toplamı; sanat ve fikir eserlerinin bütünü, ortak duyuş şekilleri ve tarih boyunca biriktirile gelmiş değer yargıları’ olarak tanımlarlar. Doğuşta bir kültürümüz yoktur ama gitgide ait olduğumuz topluma ait değer yargılarını içselleştirerek kültür sahibi oluruz.” (Pala, 08 Aralık 2009). Bu da, kültür ile değerler arasında bir neden sonuç ilişkisi olduğu gibi birbirlerini korumak ve geliştirme ilişkisi de olduğunu göstermektedir.

Toplum, kültür ve değer ilişkisi şöyle formüle edilebilir: Toplum kültürü, kültür de değer olarak adlandırılan çeşitli soyut ölçütler üretmektedir. Topluma yeni katılan bireyler öncelikle katıldıkları toplumun değerlerini içselleştirerek toplumsallaşırlar. Bu sayede, toplumun varlığını sürdürmesi mümkün olmaktadır.

Bu formülasyondan da anlaşılacağı gibi, “Değerler sosyal eylemin ve düşüncenin hedefi veya nesnesi değildir. Değerler aranan şeyin kendisi değil, fakat aranan şeyleri önemli kılar. Kişiler değerleri, hedef ve nesnelerin yolunu işaret eden normlar ve ölçütler olarak kullanırlar.” (Fichter, 2006: 175). Soyut birer ölçüt olan değerlerin, fert ve toplum hayatında belirleyici olan bu işlevlerini yerine getirebilmeleri için saf biçimlerinden çıkıp bir toplumsal boyut kazanmaları gerekiyor. Mesela hakkaniyet kavramı bir değeri ifade ediyor, ama bir toplumsal boyut kazandırılmadığı sürece bir işlev yerine getirmesi beklenemez (Aydın, 2011: 42).

Aydın (2011: 42)'a göre, soyut olan değerlerin, fert ve toplum hayatında sırayla, **yargılar, normlar, kurumlar ve eylemler** şeklinde dışlaştıkları/somutlaştıkları kabul edilmektedir. Değerlerin somutlaşması sürecinde, bir uçta değerlerin diğer uçta eylemlerin yer aldığı bir olgular dizini ile karşılaşırız ve değerler fiilen şu aşamalardan sonra gerçekleşir/somutlaşır:

- a) **Değerlerin soyutluktan çıkıp ilk biçimleniş yeri yargılardır.** Bir şeyin iyi, güzel, yararlı gibi kavramlarla ifade edilişi değerlerin yargılaşmasını gösterir.
- b) **Değerlerin dışlaşmasının ikinci bir aşaması normlardır.** Yani değerler kurallaşarak dışlaşırlar ve davranış ölçüsü olurlar
- c) **Değerlerin dışlaşmasının bir üçüncü aşaması,** kurumsallaşmaları sağlamalarıdır.
- d) **Değerlerin fonksiyonunu icra etmek üzere dışlaştığı dördüncü ve son alan insan eylemleridir.** Şüphesiz değerlerden beklenen, eylemlere yansımalarıdır (Aydın, 2011: 42)

Değerlerin yukarıda verilen tanımları, sınıflandırmaları, özellikleri, fonksiyonları, kaynakları; sosyal ilişkileri etkileyen 12 (on iki) kültürel faktörden biri (Erdoğan, 1989: 53) olan sosyal değerleri, ancak, toplumsal yapının bütünlüğü içinde **kültür, norm, kurum, davranış ve sosyal kontrolle** ilişkisi ve karşılıklı etkileşimiyle anlamının mümkün olduğunu göstermektedir.

B- TOPLUMSAL HAYATTA DEĞERLER

1. Toplumsal Yapı ve değerler

Sosyolojinin konusunu oluşturan yapısal bütünlük (toplumsal yapı), içinde sosyal ilişkilerin kurulduğu, sosyal olayların meydana geldiği; karşılıklı ilişkiler içinde bulunan sosyal grupların ve “Toplumsal kurumların az çok bütünleşerek oluşturduğu bir düzendir.” (Gökçe, 2004: 7). Kıray (1964: 6)'a göre ise, “İster ilkel, ister feodal, ister modern temel yapıda ya da bunların değişim içindeki çeşitlenmeleri halinde olsun, her sosyal yapı, bu yapıyı meydana getiren sosyal müesseselerin, insan ilintilerinin ve bunların karşılıklı münasebetlerinden doğan sosyal değerlerin birbirlerini karşılıklı etkiledikleri bir bütündür.” Bu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, bir bütün olan toplumsal yapı “...yaşamımızdaki toplumsal bağlamların yalnızca olay ya da eylemlerin rastgele olarak bir araya gelmesiyle ortaya çıkmış olduklarına değil, bunların belirli yollardan yapılaşmış ya da kalıplaşmış oldukları olgusuna gönderme yapar. Bizim davranış biçimlerimizde ve birbirimizle girdiğimiz ilişkilerde düzenlilik vardır. Ne ki toplumsal yapı, bir bina gibi insan eylemlerinden bağımsız olarak var olan bir fiziksel yapıya benzemez. Yapı, her an, onu oluşturan “yapı taşları”- sizin ve benim gibi insanlar- tarafından yeniden kurulur.” (Giddens, 2000: 6).

Kıray (1974: 3), bir sosyal yapıya şeklini veren değişkenlerin doğal kaynaklar, doğal kaynakları işlemek için kullanılan teknoloji, nüfus ve özellikleri, sosyal organizasyon ve bunların hepsinin etkileşiminden doğmuş değerler sistemi olduğunu belirtir. Ona göre, bu beş değişken birbiri ile tam bir karşılıklı etkileşim içinde ve birbirine bağımlı oldukları için toplum çoğu zaman görece bir denge içerisinde. Toplumsal yapının denge kazanmasıyla bir düzen ortaya çıkar.

Her toplumsal yapının bir düzeninin olması toplumun bir yığın, şekilsiz bir kümeleşme olmadığını göstermektedir. Bundan dolayı, “Toplum yapısı ne sadece basit bir varlık olarak ve ne de sert bir şekilde yekpare kalıplaşmış çok sıkı tenasütle kaskatı, donuk tamlanmış durumdadır. Bilâkis, son derece yumuşak, eğilip bükülmesi mümkün, katılmaları kolaylaştıran, geçişleri sağlayan bir yapıya sahip bulunan toplum daima değişme niteliğine ulaşmak ister.” (Nirun, 1991: 107).

Her toplum var olabilmek için değerlere gereksinim duyar ve değerler toplumsal kültürü özgünleştirerek diğer kültürlerden ayırt eder, yani “biz” ve “onlar” ayrımını hem oluşturur hem de bunun süreklilik kazanmasını sağlar (Yapıcı vd., 2012: 42). Bu yönüyle değerler, bir toplumun kültürünü, diğer toplumların kültürlerinden ayıran ve milli sınırlar içindeki cemiyetin dağılmasını önleyen, milli birliği pekiştiren ve sosyal dayanışmayı sağlayan faktörlerdir (Seyyar, 2003: 99-100).

Toplumsal hayatta, kabul edilen davranış ve düşünme tipleri bireyin dışındadır. Bu da, toplumsal bilincin bireysel bilince baskı yaptığını, onu şekillendirdiğini gösterir. Durkheim, bu gerçeği şöyle dile getirmektedir: “Kardeşlik, eş ya da yurttaşlık görevlerimi yaptığım, akdettiğim sözleşmelere uyduğum zaman, benim ve edimlerimin dışında, hukuk ve töreler içinde belirlenmiş ödevleri yerine getiririm. Bu ödevler duygularımla uyum içinde olsa ve içten içe onların gerçekliğini sezsem bile, söz konusu gerçeklik nesnel olmaktan çıkmaz; çünkü onları ben yaratmadım, eğitimle kabul ettim.” (Durkheim, 1985: 41). “Bu davranış ya da düşünce tipleri, yalnızca bireyin dışında olmakla kalmaz, sahip oldukları buyurucu ve zorlayıcı bir güç sayesinde, istesin istemesin, ona kendilerini kabul ettirirler.” (Durkheim, 1985: 42). Fakat, toplumsal olanın bütün buyurganlığına rağmen, ona paralel bir şekilde, bireysel farklılıklar, arayışlar değişimin ana dinamiği olarak varlığını sürdürmektedirler.

Her toplumda, ferdi; cemaat, grup veya toplumun belirli davranış kalıplarını benimsemesi, sosyal hayattaki önceliklerini buna göre sıralaması, düzenlemesi ve plânlamasında rol oynayan tarihi, dini, felsefi ve sosyo-kültürel değerlerden müteşekkil bir değerler sistemi vardır (Seyyar, 2010: 166). Her toplumda, bu genel değerlere dayanan ve bu değerleri ortaya koyan hükümler, kararlar ve (ya) görüşler olarak tanımlanan değer yargıları vardır (Seyyar, 2010: 166).

Toplumsal yapıda kurumlar, adetler, gelenekler, aile, ekonomi, eğitim ve öğretim gibi sosyal birimlerle sosyal değerler arasında çift yönlü bir etkileşim vardır: Bu birimler hem değerleri ifade eder hem de sosyal değerlerden güç kazanırlar. Bundan dolayı, “değerler, günlük yaşantımızda büyük bir öneme sahiptirler. Çünkü değerler normları etkilemekte ve toplumda kurallar ve normlar değerlerin etkisi ile ortaya çıkmaktadır.” (Özkalp, 2003: 64). Böylece, değerler, sosyal ilişkilerin gelişmesinde ve sürdürülmesinde aktif rol oynarlar. Bu açıdan değerler kişilerin ve toplumların ya da kültürlerin anlaşılmasında önemli bir role sahiptirler (Avcı, 2007: 21). Diğer taraftan, “toplumsal yapıyı teşkil eden temel toplumsal kurumların hepsinin kendisine ait değerler içerdiği bilinmektedir. Sözelimi, aile, eğitim, din gibi toplumsal kurumlar, bu değerlerin benimsenmesinde, yaygınlaştırılmasında, yaşatılmasında yani bir sonraki kuşağa aktarılmasında önemli roller üstlenirler.” (Ertan, 2007: 743). Bundan da, değerlerin toplumu etkilediği gibi toplumun da değerleri etkilediği anlaşılmaktadır.

Moreno (Akt. Nirun, 1991: 54)’ya göre, “Toplum hayatı, kültür muhtevası ve gruplaşmaların yardımıyla fertlerin birbirlerinden fazla ayrı yolları takip etmelerini önlemektedir. Fakat yine de o, ferdi farklılıkları tamamen ortadan kaldıramamaktadır. Bir takım kültür normları, fertleri bir arada tutabilmekte, düşünce ve davranışlarını etkileyerek onlara baskı yapmakta, kendilerini onlara zorla kabul ettirmektedir. İlkel toplumdan modern, karmaşık niteliktekine kadar her toplum için bu durum söz konusudur. Bir tarafta ferdi farklılıklar diğer tarafta ortak normlar bulunmakta ve sosyal hayat bu iki karşılıklı değişkenin etkisi altında yürütülmektedir. Eğer normlarda bir yenileme olursa, bunun karşısındaki ferdi duygu, düşünce ve davranışlarda da yeni bir durum göze çarpmaktadır. Ancak normların kendileri haddizatında statiktirler. Normlar için dinamizm söz konusu olamaz. Normların kendi bünyesinde bir dinamizmden bahsedilemez. Normlar kalıptır ve kalıplar değişmemektedir. Değişikliği yapan, yaratan insanlardır. Herhangi bir şahıs bir yenilik getirebilir. Kendiliğindenlik ve yaratıcılık oluşumu ile bir şahıs yeni kültür kalıbının öncülüğünü yapabilir.”

Bir toplumda, değerlere karşı duyarsızlık gösterilmesi durumunda, başka bir ifadeyle, duyguların yokluğunda, duygusal yakınlığın veya uzaklığın eksikliğinden ötürü nesnelere, hadiselere, hâllere veya olgulara karşı insanın kayıtsız kalması ve bunlara bir değer vermemesi durumunda “değer körlüğü” ortaya çıkar (Seyyar, 2010: 166). Yukarıda, toplumsal hayatta bireylere yol göstermek, önceliklerini belirlemek, toplumsal düzeyde kaynaştırıcı ve düzenleyici işlevleri olduğu belirtilen toplumun belirlediği genel değerler ile kişilerin görüş ve davranışları arasında bir uyumsuzluğun bulunması durumunda değerler çatışması ortaya çıkar (Seyyar, 2010: 167).

2. Değer – Kültür İlişkisi

Yukarıda da değinildiği gibi toplumsal olan kültür kavramı ile dile getirilmektedir. Değerleri kültürden bağımsız bir şekilde ele almak ve anlamak mümkün değildir. Çünkü, değerlerin kaynağı kültürdür; bilimsel anlamdaki kültür, toplumsal değerleri içermekte (Güvenç, 1994: 95) ve değerler kültürün normatif karakterini oluşturmaktadır (Nirun, 1991: 53). Bu durum, kültürün tanımlanmasını gerektirmektedir. Lakin, kültürü tanımlamak kolay bir iş değildir. Amerikalı iki antropolog (Kroeber ve Kluckhohn, 1952) kültür konusunda yayımladıkları antolojide, kültür kavramının 164 tanımını derlemiş ve tartışmışlardır (Güvenç, 1994: 95).

Güvenç (1994: 95-113), kültür sözcüğünün dört (a- uygarlık, b- eğitim sürecinin ürünü, c- güzel sanatlar ile d- üretme, tarım, ekin, çoğaltmak ve yetiştirmek) ayrı anlamda kullanıldığını, kültürü tanımlamaya çalışanların, onun bir ögesi, süreci veya niteliğine ağırlık vermek zorunda kaldıklarını örnekleriyle göstermektedir. Ayrıca, kültürün şu özelliklere sahip olduğunu belirtmektedir: Öğrenilir, süreklidir, toplumsaldır, idealleştiricidir, doyum vericidir, uyum yapıcıdır, değişir, bütünleştiricidir ve bir soyutlamadır.. Nirun'a göre, "kültür, davranışlar, inançlar ve değer hükümleri ile birlikte beliren âdetler,-customs-, örfler –mores- ve normlar, müesseseler –institutions- muhtevası olarak sözü edilebilir." (Nirun, 1991: 53). Erdoğan (1989: 53) ise kültür kavramını, bir toplumun kendi varlık, birlik, işleyiş ve devamı için meydana getirdiği, mümkün olabildiği kadar da uyduğu, kendisine özgü sosyal hayat tarzı anlamında kullanmaktadır. Buna göre, "Bir grubun üyeleri tarafından paylaşılan alışkanlıklar, kabul edilen davranış, tutum ve değerler o grubun kültürüdür." (Güvenç, 1994: 102).

Yapılan çok sayıdaki kültür tanımları arasında, bütüncü kültür tanımlarının en iyisi olarak kabul edilen, Güvenç'in aktardığı Tylor'un kültür tanımı şöyledir: "Kültür ya da uygarlık, bir toplumun üyesi olarak insanoğlunun öğrendiği (kazandığı) bilgi, sanat, gelenek-görenek ve benzeri yetenek, beceri ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütündür." (Güvenç, 1994: 101).

Kültürün en önemli özelliği zamanla değişmesidir. Fakat, kültürün maddi ve manevi öğelerinin değişim hızı birbirinden farklıdır. Çünkü kültürün maddi ve manevi unsurlarının ahenkli bir bütünü olan kültür kalıbının manevi boyutu, kültürün değişime en uzun direnen yönüdür. Asırlardır varlığını, çeşitli formlarla sürdürün inanç motifleri bunun en iyi kanıtıdır. Bireylerin toplumda hazır olarak buldukları, sosyalleşme sürecinde öğrendikleri, benimsedikleri ve inanıp uyguladıkları kültürün manevi formları insanların zihin yapılarını şekillendirir ve hayatla anlamlı bağlar kurmalarını sağlar.

Kültür tarihi ve süreklidir. "Her kültürel sistem üyelerini besler; fakat, kimlerin nerelerde, ne zamanda, neleri, nasıl yiyeceklerini yine kültür belirler. Kültür dendiğinde akla önce töreler gelir. Çünkü kültürün sürekliliğini gelenek ve görenekler sağlar. İşte bundan ötürü, kültürün 'yaradılışa' uzanan dolaylı bir geçmişi vardır." (Güvenç, 1994: 101-102).

Nirun (1991: 53)'nun da belirttiği gibi, "O halde, kültür, sosyal hayat alanında insanların neleri yapıp, neleri yapamayacaklarını işaret ederken, normatif karakteriyle kıymet ve değer hükümlerini başka bir deyimle sosyal hayatın değerler alanını –social value judgements- kapsamış olur. O, ortak faaliyet alanı içinde insanları hemen hemen daimi surette bir araya getirir. Şu halde, kültür sosyal hayat alanındaki yaşayış tarzlarını tanzim ve tayin eder. Bu alanlarda cereyan eden insani davranışları düzenleyerek dolayısıyla duygu, düşünce ve inançları tespit etmiş olur. Başka bir yönüyle bütün bunlar kültür muhtevası elemanlarıdır." Bütün muhtevasıyla her kültür bir toplumsal bütünlük meydana getirmekte ve bu bütünlük sosyal değerler ve kurumlar ilişkisiyle sürdürülmektedir.

3. Değer – Kurum İlişkisi

Toplumsal yapıyı bütünleşerek oluşturan kurum, sosyolojik açıdan, ne bir kişidir, ne de bir gruptur; kültürün bir kısmında, insanların yaşam tarzlarının örüntüleşmiş bir parçasıdır (Fichter, 2006: 139).

Bu yönüyle “bir kurum, kişilerin temel sosyal gereksinimlerini karşılamak amacıyla belirlenmiş, onaylanmış ve birleştirilmiş tarzlarda oynadıkları, oldukça sürekli sosyal örüntü, rol ve ilişki yapısıdır.” (Fichter, 2006: 140).

Türkkahraman (2009: 28)’a göre, “toplumsal yapı içerisinde kurumlar, bir saat gibi düşünülebilir. Bilindiği üzere saat; yapısal ve fonksiyonel unsurların karşılıklı bağımlılıklarından oluşan bir sistemdir. Saat örneğinde, saatin genel çevresi bir toplum olarak düşünüldüğünde aile kurumu, insanın ilk karşılaştığı toplumsal bir çevre veya merkez olarak, saatin hareket merkezine veya en önemli noktasına yerleştirilebilir. Eğitim, din, siyaset ve ekonomi gibi kurumlar ise saatin diğer ana yapısal çarklarına ve unsurlarına benzetilebilir. Toplumsal yapı içerisinde kurumlar, birbiriyle ilişkili birçok temel ve alt kurumdan oluşan ve bir saat gibi işleyen bir yapı veya sistem olarak görülebilir. Saatin çarklarının birinde meydana gelen bir aksaklık ya da arıza saatin zamanı doğru göstermemesine yol açtığı gibi, toplumsal kurumların kendi içyapısında ve diğer kurumlarla olan ilişkilerinde meydana gelen olumsuzluklar genel sosyal hayatın işleyişinde bir takım düzensizliklere yani problemlere yol açar. Bu durum bize, genel toplumsal hayatın sağlıklı bir biçimde işlemesi ve yürümesi ile toplumun ana kurumlarının fonksiyonları ve kurumlar arası ilişkiler arasında doğru bir orantı olduğunu gösterir.”

Fichter (2006: 139-140)’e göre kurumun özellikleri şöyle belirtilebilir:

a) Kurumları kişileştirmemize karşın her bir kurumu, sosyal gereksinimlerin karşılanmasına yönelik bir hedefe sahipmiş gibi düşündüğümüzde, kurumların amaçlı olduklarını söyleyebiliriz. Kurumlar temel davranış tarzlarıdır; birlikte bulunan kişiler kurumlar yoluyla birtakım işler gerçekleştirirler.

b) Kurumlar oldukça sürekli bir içeriğe sahiptir. Bir kültürde kişilerin gerçekleştirdiği örüntüler, roller ve ilişkiler bir süre sonra gelenekselleşir, tüm insan yapısı nesnelere gibi de değişmeye uğrar. Ancak kurumsal değişim oldukça yavaştır.

c) Kurumlar yapılanmış, örüntülenmiş ve eşgüdümlemişdir. Kurumları oluşturan parçalar bir diğerine dayanır ve birbirleri üzerinde baskıda bulunur. Bu durum, sosyal rol ve ilişkilerin, davranış örüntülerinin yapılaşmış bileşimi olması gereğinden kaynaklanır.

d) Her kurum ne kadar diğer kurumlarla bağımlı olsa da, bir birim olarak işlemesinden dolayı yine de biricik bir yapıdır. Bir kültürdeki hiçbir kurum, diğerlerinden tümüyle ayrı olamaz. Her kurum, tanınabilen bir davranış örüntüsü olarak işlevde bulunur.

e) Kurumlar zorunlu olarak değer yüküdür. Çünkü tekbiçimli davranışların yinelenmesi, hareketin normatif kodları haline gelmiştir. Bu kodların bazıları yazılı hukuka girer, çoğunluğu ise kişiler üzerinde bilinçaltı sosyal baskı yaratır.

Özetle, “Şahıslar, birbirlerinden ayrı karakter, mizaç, duygu ve düşünce ile ayrılmaktadırlar.” (Nirun, 1991: 106). Bu farklılıklar, bireyleri birbirinden uzaklaştırırken, sosyal değerler kurumun temel öğeleri olan sosyal ilişki ve roller (Fichter, 2006: 139) aracılığıyla grupları ve kurumları yaklaştırmakta ve bütünleştirmektedir. Böylece, aynı değerleri benimseyen bireyler ve gruplar, zorunlu olarak değer yüklü olan kurumlar aracılığıyla bir bütün (toplumsal yapı) meydana getirirler.

Tanım ve özelliklerinden de anlaşılacağı üzere, her kurum, genel (toplumsal) yapı içinde bir alt yapıdır. Toplumsal yapı, içinde yer alan kurumsal yapıların işleyişleri ve etkileşimiyle meydana gelen sosyolojik bir bütündür. Sosyolojik bütünün (genel - toplumsal) yapının değerleri olduğu gibi, alt yapılar olan kurumların da değerleri vardır ve sahip oldukları değerleri karşılıklı etkileşimiyle yapılar varlıklarını sürdürmektedirler. Değerler, toplumsal hayatın gerekliliği için yaşamsal öneme sahip olan bu işlevlerini yerine getirirken en önemli desteği normlardan ve sosyal kontrolden almaktadırlar.

4. Değer – Norm ve Toplumsal Kontrol İlişkisi

Değerler ve normlar ya da normatif sistem, her toplumun temel kültürel yapı taşı oluştururken (Aytaç, 2002: 182), toplumsal kontrol/denetim bireylerin davranışlarının toplumun değer-

lerine ve normlarına uygun olmasını sağlama işlevini yerine getirmektedir. Değerlerin ve normların birbirlerini tamamlayan bu ilişkisi, E. Durkheim'in toplumsal düzenin var olması ve varlığını sürdürmesi için esas olan güç olarak tarif ettiği "toplumsal bilinç" in ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Sosyal kontrol ise, meşruiyetini ve gücünü toplumsal bilinçten alarak hem alt yapıların (tek tek kurumların) hem de genel (sosyal) yapının değerleri ve normları koruyan denetim mekanizması olarak ortaya çıkmaktadır. Dönmezer (1982: 286)'e göre, "Sosyal kontrol toplum üyelerinin, diğerlerince beklenen tarz ve şekilde hareket etmelerini sağlayan ve böylece başkalarının ne tarzda hareket edeceklerini tahmin edebilmemizi temin eden mekanizmalardır. Böylece sosyal kontrol mekanizması, sosyal sistemlerin istikrarını ve düzenini sağlar."

Karşılıklı etkileşim içinde oldukları anlaşılan değerler ve normlar arasında bazı temel farklılıklar da vardır. Bu farklar bazı sosyolojik çalışmalarda (bkz. Erdoğan, 1989: 57) şöyle dile getirilmiştir: "Değerler; normları içine alan, normlardan daha genel ve normlara kaynaklık eden bir nitelik taşımaktadır. Değerler, normlara ışık tutan, sosyal hayatta ulaşılması istenen kesin sonucu veya hedefi belirleyen temel ahlaki ilkeler veya ahlaki emirler; normlar ise bu temel ilkelerin nerede, nasıl ve ne ölçüde yerine getirilmesi gerektiğini belirleyen sosyal kurallar anlamına gelmektedir." (Erdoğan, 1989: 57). Buna göre normlar kaynağı değerlerden alan, belirli durumlarda belirli davranışları gerektiren ve uyulması zorunlu özel kurallardır (Tolan, 1978: 235). Soyut ve genel sosyal değerler ise; olması gerekeni, arzu edileni gösteren standartlar oldukları için somut ve özel olan normlarla somutlaşmaktadırlar. "Normlar, belli bir değer örgüsüne dayanmaktadır. Değer norm için ana kaynak özelliği taşımaktadır. Normlara uyulmadığı zaman cezalandırma daha hafif, değerlere uyulmadığı zaman ise çok şiddetli cezalar verilir." (Aytaç, 2002: 186). Bunun en önemli nedeni: toplumsal değerlerin geçmişten bugüne kadar gelen ve bugünkü davranışlarımızı geleceğe taşıma özelliğine sahip olmalarıdır. Bu özelliklerinin gereği olarak değer sistemleri, yaptırım ögesi taşırlar ve kendilerine uyulmasını dikte ederler. Uyum sağlanmadığı durumlarda, kınama, ayıplama, dışlama ya da marjinal kılma gibi yaptırımlar devreye girebilmektedir (Aytaç, 2002: 183).

Sosyal değerleri korumak amacıyla, bir grup ya da kurumun üyelerinin toplumun örf, adet, gelenek ve benzeri değerlerine uygun biçimde davranmalarını sağlayan önlemlerin tümüne sosyal kontrol denir. Sosyal kontrolün en açık ve yalın hali, bir grubun veya kurumun üyelerinin sosyal değerlere uygun olmayan davranışlarına gösterilen tepkidir. Gösterilen tepki, toplumun tepkiye neden olan sosyal değere verdiği önem derecesine ve diğer şartlara göre değişir (Erdoğan, 1989: 56).

Toplumda geçerliliği olan normatif değerler doğrultusunda cereyan eden toplumsal kontrol (denetim) (Aytaç, 2002: 181), "Belli bir davranışı gerçekleştirme konusunda toplumun bireye etkisi, baskısı olarak tanımlanabilir. Bu etki her toplumda bir takım karmaşık mekanizmalar çerçevesinde örgütlenen bir düzenle (kurallar, organlar, yöntemlerle) sağlanır. Söz konusu düzenin kaynağı ise normlar ve değerlerdir." (Tan, 1981: 120-121).

Toplumun hemen her düzleminde görülebilen (Aytaç, 2002: 178) toplumsal kontrolün sürekliliğinin sağlanmasında, "Bireyin toplumla bütünleştirilmesinde kimi denetim mekanizmaları etkili olmakta ve bunlar yoluyla toplum ya da toplumsal küme, bireyin davranışlarını sınırlandırmakta, yani bireyleri ortak değerler ve eylem standartlarıyla uyumlu davranışlarda bulunmaya zorlamaktadır." (Güven, 1999: 163).

Sosyal bilimler literatüründe, farklı toplumsal kontrol sınıflandırmaları yapılmıştır. Fichter (2006: 209-210)'in kontrol sınıflandırması ise şöyledir: a) Olumlu/olumsuz kontrol b) Resmi ve gayri resmi kontrol c) Kurumsal ve grupsal kontrol. Bu yazının bağlamından dolayı bizi daha çok kurumsal ve grupsal kontrol ilgilendirmektedir. Fichter'e göre bu kontrol türünde, büyük ölçüde gayri kişisel ve bilinçsiz olan ve grup ve kurum kontrol türünde, hem kontrol eden hem kontrol edilen üzerinde bilinç, gönüllülük veya kasıtlı hareket yoluyla uyumun kurulmasını sağlar. Kontrol olumlu ya da olumsuz, resmi veya gayri resmi olabilir. Ama önemli olan kontrolün kasıtlı ve

örgütlü olmasıdır. Kurumsal kontrol bireyin, kültürel çevresine bilinçsiz ve us dışı tepkisidir. Kişi uzun deneyimleri sonunda kültürün alıştırdığı davranış örüntülerine düşünmeksizin uyar. Çünkü kurumsal kontrol sonucunda birey, normları ve yaptırımlarını içselleştirmektedir (Anar, 1983: 14).

Toplumsal değerlerden ve normlardan sapma davranışlar ceza ile kontrol edilirken, toplumun uygun bulduğu davranışlar da onaylanmaktadır. “Toplumsallaşmanın gereği olarak onay görmüş davranışlar toplumda çoğalır. Kişi, bu süreçte içselleştirdiği sosyal değerlerin rehberliğinde kendini yeniden kurar, denetim altına alır. Bu sosyalleşmenin öznel boyutunu ifade eder.” (Aytaç, 2002: 177). Diğer taraftan değişim isteğinin ana dinamiği olan bireysel farklılıklar, arayışlar da devam etmektedir.

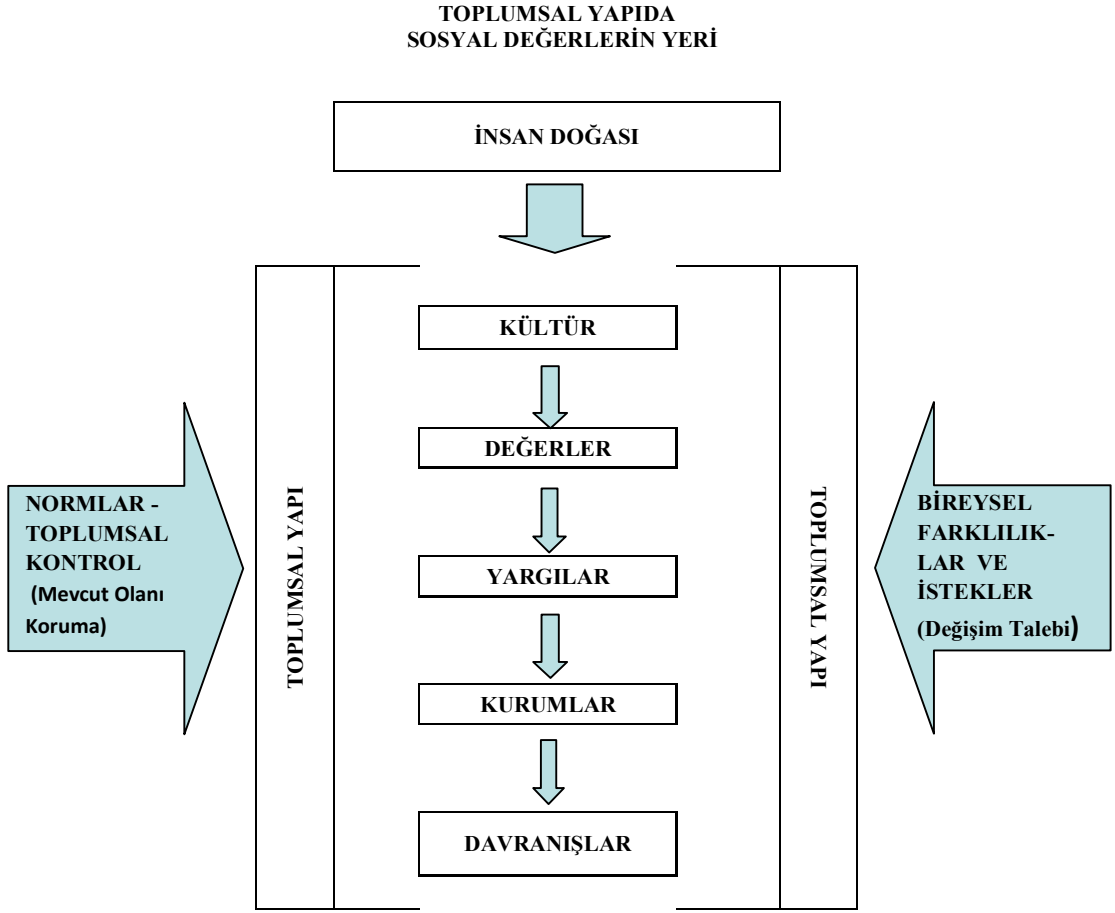
SONUÇ

Sosyal olmak, sosyal ilişki kurmak ve sürdürmek, toplum hayatı yaşamak insanların ortak özellikleridir. Bütün insanlar için geçerli olan bu özelliklerin, insanların ortak paydası olan “insan doğası”yla açıklanabileceği sonucuna varılmaktadır.

İnsan doğasında bir potansiyel olarak var olan sosyallik karakteri, insan kendi başına kaldığında değil, ancak sosyal etkileşimde bulunduğu ortaya çıkmaktadır. İnsanın toplumsal olma, sosyallik karakteriyle birlikte tek tek bireyleri aşan “toplumsal bilinç” ve bunun ürünü olarak kültür meydana gelmektedir. Her toplumun bir kültürünün olması ve geliştirilerek kuşaktan kuşağa aktarılması insanın özgünlüğünün, biricikliğinin ve bunun sonucu olan “toplumsal bilinç”in göstergesidir. Her “toplumsal bilinç”in ürettiği kültür sistemi farklı olduğu gibi, her kültür sisteminin ürettiği sosyal değerler de farklıdır. Bir toplumun değerleri, o toplumun kültürünün normatif yönünü oluşturmaktadır. Soyut olan sosyal değerler önce yargılar yoluyla dildeki ifadelere yansımakta, zamanla toplumsal kurumlara dönüşmekte ve ardından davranışlarla somutlaşmaktadır.

İnsan doğasının kaynaklık ettiği kültür, sosyal değerler, yargılar, davranışlar ve kurumlar toplumsal yapıyı meydana getirmektedir. Kaynağı ve sistemleşme süreci aynı olduğu halde, toplumsal yapılar birbirlerinden farklılıklar göstermekte ve aynı yapı zamanla da değişmektedir.

Her toplumsal yapı, birbirlerinden birçok açıdan farklı olan iki tür baskı altındadır. Bu baskılardan biri normlar ve toplumsal kontrol, diğer baskı ise, toplumsal yapıda değişim isteğini yansıtan bireysel farklılıklar ve beklentilerdir. Birinci baskının amacı değişim taleplerine karşı çıkarak toplumsal yapının mevcut halinin devamını, ikincisinin amacı ise, bireysel istekler ve beklentiler doğrultusunda yapının değişimini sağlamaktır. Bu taleplerden birincinin tek başına etkili olması toplumsal yapının canlılığını yitirmesine, adeta donmasına, ikincisinin etkili olması durumunda ise toplum hayatını anlamlı kılan sosyal bağların kaybolmasına neden olacaktır. Toplumsal yapıların bu iki tür baskıya karşı geliştirdikleri sosyal refleksler farklı olmasına ve bir toplumsal yapıdaki reflekslerin zamanla değişmesine rağmen, her yapı, her iki baskının taleplerini belli düzeylerde karşılayacak şekilde bir denge oluşturmaktadır. Bu süreçte, kültürün normatif yönü olarak ortaya çıkan sosyal değerler bir taraftan normların ve toplumsal kontrolün ana öğeleri iken diğer taraftan değişim isteğinin de belirleyicisi konumundadırlar; toplumun değerlere bağlılığı devam ettikçe mevcut yapı değişim isteklerine direnir, değerlere bağlılık zayıfladığında ise toplumsal yapıda sosyal değişim başlar. Bu tespitler aşağıdaki şekil 1 üzerinde özetlenebilir.

Şekil-1: Toplumsal Yapıda Sosyal Değerlerin Yeri

KAYNAKÇA

- Anar, Suat (1983), "Değerlerin Sosyolojik Açından İncelenmesi", Çağdaş Eğitim Dergisi, Sayı 82, s. (8-44),
- Arat, Necla (1987), Etik ve Estetik Değerler, Say Yayınları, İstanbul.
- Arat, Necla (1991), "Varoluşsal Bir Sorun Olarak değişen Değerler", Türkiye 1. Felsefe Mantık Bilim Tarihi Sempozyum Bildirileri, (19-21 Kasım 1986, Ankara), Ülke Yayınları, yayın yeri yok,
- Avcı, Nazmi (2007), Toplumsal Değerler ve Gençlik, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Aydın, Mustafa (2003), "Gençliğin Değer Algısı: Konya Örneği", Değer Eğitimi Dergisi, Sayı: 3.
- Aydın, Mustafa (2011), "Değerler, İşlevleri ve Ahlak", Eğitime Bakış Dergisi, Yıl: 7 Sayı: 19.
- Aytaç, Ömer (2002), Sosyoloji/Bir Giriş Denemesi, Üniversite Kitabevi, Elazığ.
- Collins, H. (1991), Collins English Dictionary (Third edition), Glasgow.
- Dilmaç, Bülent (2002), İnsanca Değerler Eğitimi, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Dönmezer, Sulhi (1982), Sosyoloji, Savaş Yayınları, Ankara.
- Durkheim, Emile (1985), Toplumbilimsel Yöntemin Kuralları, çev. Celal Bali Akal, BSF Yayınları, İstanbul.
- Erdoğan, Zeki (1976), "Değerler, Norm ve Sosyal Kontrol", Sosyoloji, N. Nirun ve Z. Erdoğan, MEB Yay., Ankara.

- Erdoğmuş, Zeki (1989), Sosyal İlişkilere Analitik Bir Bakış, Elazığ, (Yayınlanmamış Ders Notları).
- Fichter, Joseph (2006), Sosyoloji Nedir, çev. Nilgün Çelebi, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Giddens, Anthony (2000), Sosyoloji, Yay. haz., H. Özel ve C. Güzel, Ayraç Yayınları, Ankara.
- Gökçe, Birsen (2004), Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumları Savaş Yayınları, Ankara.
- Güngör, Erol (2010), Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar, Ötüken Yay., İstanbul.
- Güven, Sami (1999), Toplum Bilimi, Ezgi Kitabevi, Bursa.
- Güvenç, Bozkurt (1976), "Değerler, Tutumlar ve Davranışlar", Ruşen Keleş, Toplum Bilimlerde Araştırma ve Yöntem, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- Güvenç, Bozkurt (1994), İnsan ve Kültür, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- İbn Haldun (1954), Mukaddime, cilt 1, çev. Z. Kadiri Ugan, MEB Yay., İstanbul.
- Kıray, Mübeccel (1974), "Sosyal Yapı ve Nüfus Etkileşimi" Amme İdaresi Dergisi, VII/4, sayfa 3.
- Kıray, Mübeccel. (1964), Ereğli, Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası, D.P.T. Yay., Ankara.
- Kızılcılık, Sezgin ve Yaşar Erjem (1994), Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü, Atilla Kitabevi, Ankara.
- Kuçuradi, İonna (1971), İnsan ve Değerler, Yankı Yayınları, İstanbul.
- Kuşdil, M. Ersin ve Çiğdem Kağıtçıbaşı (2000), Türk Öğretmenlerinin Değer Yönelimleri ve Schwartz Değer Kuramı, Türk Psikoloji Dergisi, Yıl 15 (45), 59 - 76.
- Lipson, Leslie (1986), Politik Bilimin Temel Sorunları, çev. Tuncer Karamustafaoğlu, Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Mehmedoğlu, Ali Ulvi (2007), "Üniversite Öğrencilerinin Değer Yönelimleri ve Dindarlık", Değerler ve Eğitimi, editör. Recep Kaymakcan vd. DEM/Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Nirun, Nihat (1991), Sistematik Sosyoloji Yönünden Sosyal Dinamik Bünye Analizi, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- Özensel, Ertan (2007), "Liseli Kız ve Erkek Öğrencilerin Değer Yargıları ve Türk Toplumunun Temel Toplumsal Kurumlarına Bakış Açılımları", Değerler ve Eğitimi, Editör. R. Kaymakcan vd. DEM/Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Özkalp, Enver (2003), "Kültür", Davranış Bilimlerine Giriş, editör. Enver Özkalp vd., Eskişehir. Anadolu Üniversitesi Yay., Eskişehir.
- Pala, İskender (2013), "Kültürel Meselelerimiz Kültür ve Bilgi", http://www.zaman.com.tr/iskander-pala/kulturel-meselelerimiz-8-kultur-ve-bilgi_924651.html.
- Rokeach, Milton (1973), Nature of Human Values. New York: The Free Press
- Schwartz, Shalom H., (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. In Advances In Experimental Social Psychology (M. P. Zanna, Ed.; 25,1-65), San Diego: Academic Press.
- Schwartz, Shalom H., (1994), "Are There Universal Aspects in the Structure and Contents of Human Values?", Journal of Social Issues, Vol. 50, No. 4, 1994,pp. 19-45
- Seyyar, Ali (2003), Ahlak Terimleri (Ansiklopedik Sözlük), Beta Yayınları, İstanbul.
- Seyyar, Ali (2010), Sosyal Hizmet Terimleri (Ansiklopedik 'Sosyal Çalışma' Sözlüğü), Sakarya Yayıncılık, Sakarya.
- Tan, Mine (1981), Toplum Bilimine Giriş Temel Kavramlar, Ankara Üniversitesi Yay., Ankara.
- Tanyol, Cahit (1960), Sosyal Ahlâk/Lâik Ahlâka Giriş, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Yay., İstanbul.
- Tolan, Barlas (1978), Toplum Bilimlerine Giriş, Kalite Matbaası, Ankara.

Değerler ve Toplumsal Yapıda Sosyal Değerlerin Yeri.

Türker, Ömer (2006), Mukaddime’de Aklî İlimler Algısı: İbn Haldûn’un “Bireysel Yetenekler” Teorisi, İslâm Araştırmaları Dergisi, Sayı 15, p. (33-50),

Türkkahraman, Mimar (2009), “Teorik ve Fonksiyonel Açıdan Toplumsal Kurumlar ve Kurumlararası İliksiler”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.14, S.2, s. 25-46.

Yapıcı, Asım vd., (2012), “Öğretmen Adaylarının Değerler Yönelimleri”, www.esosder.org, Güz-2012 Cilt:11 Sayı:42 (129-151)

Yaşaroğlu, Cihat (2013), “Türkiye’deki “Hayat Bilgisi” ile Singapur’daki “Vatandaşlık ve Ahlak Eğitimi” Derslerinin Değerler Eğitimi Bağlamında Karşılaştırılması”, Turkish Studies, Volume 8/8, p. 1453-1461, Ankara.

Yavuz, Hilmi (1997), Felsefe Yazıları, Boyut Kitapları, İstanbul.

Yazıcı, Mehmet (2013), “Değerler Eğitimine Gönüllü Katılan Öğretmenlerin Profili ve Görüşleri”, The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science, Volume 6 Issue 2, p. 995-1023.